

А. О. ЩЕПИНСЬКИЙ

**Нові мустьєрські місцезнаходження
Південного берега Криму**

Щодо раннього палеоліту Кримський півострів займає одне з провідних місць у нашій країні. Особлива роль тут належить пам'яткам розвинутого і пізнього мустьє. Однак вони зосереджені в гірському Криму, головним чином в районі другого (середнього) гірського пасма. На Південному березі до останніх років пам'яток епохи палеоліту не було відомо. Тим часом, як уже не раз зазначалось в літературі, ця частина півострова за своїми природними умовами найбільш сприятлива для життя людини. Так, ще в 1934 р. великий знавець палеоліту Криму Г. А. Бонч-Осмоловський писав: «До цього часу не виявлено ні однієї стоянки і навіть слідів перебування четвертинної людини... на Південному березі, в районі, кліматичні умови якого повинні бути особливо сприятливими в суворий післяльодовиковий час»¹.

Г. А. Бонч-Осмоловський пояснює це постійними зсувними зміщеннями, які знищили разом з ґрунтовими шарами всі наявні в них знахідки². Друга причина полягає в тому, що палеолітичні культурні шари містилися під шарами мергелю, глини і щебеню, який зсунувся з гір на берег під час геологічних і сейсмологічних явищ четвертинного періоду. Для ряду дослідників відсутність тут палеоліту є одним з вагомих доказів молодості ландшафту цієї частини Криму. «Відсутність залишків палеолітичної матеріальної культури і плейстоценової фауни на Південному березі Криму,— пише М. А. Воїнственський,— свідчить про відносну молодість ландшафту Південного берега Криму і про недавнє зруйнування більш високої частини країни, яке, можливо, «закінчилося в кінці плейстоцена або на початку голоцена»³. Тепер, завдяки новим знахідкам, цю точку зору, мабуть, доведеться дещо переглянути.

Під Південним берегом, як правило, розуміють прибережну смугу суші шириною від 1—2 до 6—7 км, яка починається біля мису Айя на заході, поблизу Севастополя, і закінчується не в районі Алушти, як вважають деякі автори, а біля мису Кіік-Атлама на сході, неподалік від Феодосії⁴.

Рельєф характеризується сильно ерозованою розчленованістю, для ландшафту звичайними є численні балки і яри. Тут часто спостерігаються зсуви, обвали. Вододільні простори порізані глибокими, нерідко досить вузькими долинами і руслами невеликих гірських річок і струмків. Природно, що така складність рельєфу значно перешкоджає виявленню пам'яток первісних культур.

Наші пошуки палеоліту проводились у двох напрямках. По-перше, враховувалось те, що за минулий час ландшафт Південного берега

¹ Г. А. Бонч-Осмоловский. Итоги изучения Крымского палеолита.—АИЧПЕ, вып. V, М.—Л., 1934, стор. 122.

² Там же.

³ М. А. Воинственский. Ископаемая орнитофауна Крыма.—Труды комплексной карстовой экспедиции АН УССР, вып. 1, К., 1963, стор. 120—121.

⁴ М. Е. Кострицкий. Южный берег Крыма.—Известия Крымского отделения Географического о-ва СССР, вып. 7, 1961, 19; Геология СССР, т. VIII. Крым, ч. I, М., 1969, стор. 21.

значно змінився, а отже, пам'ятки можуть трапитись навіть під зсувами, в балках, на вершинах і вододілах, в місцях, де не було води. По-друге, брались до уваги особливості сучасного рельєфу — наявність річок, джерел, річкових терас і ділянок, зручних для поселення, пасовиськ, а також сприятливість кліматичних умов. Позитивний результат дав останній метод — переважна більшість палеолітичних пам'яток розташовувалась з урахуванням особливостей існуючого рельєфу місцевості.

Найцікавішу пам'ятку відкрито за 8 км на південний захід від Алушти, у долині р. Улу-Узень. Стоянка розташована на ледь похилому до ріки майданчику — останці річкової тераси. Судячи з її висоти від рівня води в руслі — близько 12—15 м, вона може належати до третьої надзаплавної тераси, відповідної до судацького рівня. Як зазначає В. М. Муратов, на південному схилі гірського Криму, поблизу Алушти, спостерігається певне зниження тераси з 20 м у верхів'ях до 6—7 м у гирлі. Враховуючи, що стоянка виявлена в середній частині течії Улу-Узеня, висота 12—15 м є звичайною для цієї тераси. Відстань пам'ятки від сучасного русла ріки становить 145—150 м.

Шурфування на краю тераси показало, що тут залягали червонувато-бурі суглинки з домішкою сильно обкатаної великої гальки. Однак трохи вище по схилу, за 20—25 м від краю, стратиграфія, мабуть, дещо інша. З огляду глибокої плантажної оранки, яка підняла ґрунт на глибині 0,5—0,7 м, тут є і гравійно-галькові прошарки, очевидно, алювіального походження. Як показує підйомний матеріал, ширина стоянки близько 100 м, протяжність вздовж берега 200 м. Уверх і вниз по течії Улу-Узеня вона обмежена глибокими боковими річковими балками.

Підйомний матеріал сконцентрований у середній частині стоянки на тих її ділянках, де є плями виораного гравію і галечнику. Цікаво відмітити, що в зовсім аналогічних умовах зібрано кремій на Бадранській пізньомустьєрській стоянці поблизу Бахчисарая.

Пам'ятка в долині Улу-Узеня двошарова. Всього тут знайдено близько 300 кременів, з яких не менше 50 належать до раннього палеоліту, а інші — до мезоліту чи раннього неоліту. Палеолітичний кремій від мезолітичного відрізняється більш темно-матовим кольором або суцільною білою патиною.

Відомо, що на Південному березі природних родовищ кременю не виявлено, нема їх і в районі Алушти, проте вони наявні в районі другого пасма — Бахчисарая, Сімферополя, Білогорська.

Найближчі виходи кременю виявлені за 40 км на захід від Улу-Узенської стоянки за головним гірським пасмом, поблизу с. Партизанське, в долині р. Альми⁵. Серед палеолітичних крем'яних знахідок на цій стоянці можна виділити 23 дрібних уламки та фрагменти, 13 відщепів, 1 нуклеус і 4 знаряддя. Один відщеп є досить масивним — 6×4 см при товщині до 2 см, інші — в середньому $3,5 \times 3 \times 0,8$ см (рис. 1, 7), два пластинчастих — $5,5 \times 3$ см (рис 1, 6). На багатьох відщепах на зовнішній стороні збереглися ділянки жовтої кірки. Відбивні горбки невеликі, кут між площиною і горбиком часто прямий. Ці особливості вказують на те, що кремій на стоянці був дуже цінним і використовувався повністю. Прикладом може бути сильно спрацьований дископодібний нуклеус (рис. 1, 5). Він невеликих розмірів ($5 \times 4 \times 1,5$ см), з добре помітними на обох боках негативами сколів. Один край підправлений дрібною ретушшю, що вказує на повторне використання нуклеуса, мабуть, як рубального знаряддя.

Наявність серед зібраного матеріалу значної кількості крем'яних відходів є доказом того, що на стоянку надходили не готові вироби, а крем'яні жовна, з яких вже на місці виготовлялися знаряддя.

⁵ М. В. Муратов. Четвертичная система.— Геология СССР, т. VIII. Крым, ч. 1, стор. 281.

Серед виробів — два гостроконечники і дві скребачки. Один з них, довжиною 5 і шириною 3 см, виготовлений з трикутного, злегка вигнутого відщепу. Його робочі краї оформлені старанно нанесеною ретушшю (рис. 1, 2). Другий гостроконечник розмірами 7×2,4 см зроблений з вузького, але масивного пластинчастого відщепу симетричної довгастої форми. На більшій частині його збереглася жовнова кірка, краї оброблені крутою ретушшю (рис. 1, 1).

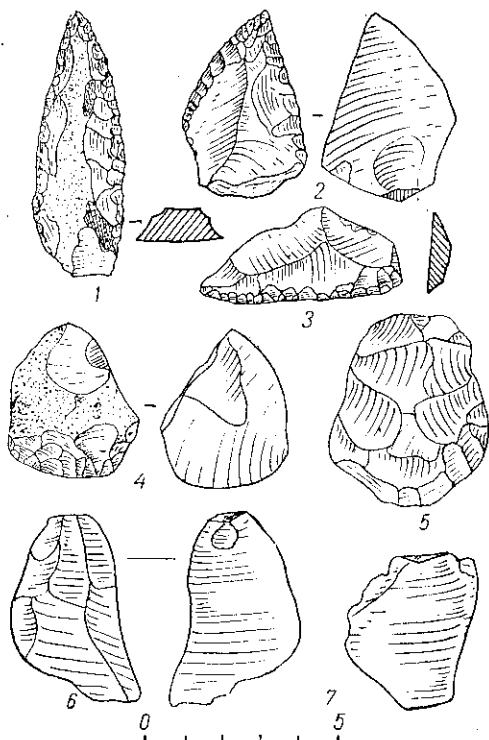

Рис. 1. Крем'яний інвентар Улу-Узенської стоянки (1—7).

Робочі краї скребків і гостроконечників оброблено дрібною ретушшю, нанесеною з боку спинки. Є на них і типові для мустьєрських пам'яток «залом» ретуші.

Весь комплекс зібраного інвентаря відкидає сумнів в тому, що це типова мустьєрська стоянка. Враховуючи наявність тонких пластинчастих відщепів, характерних для пізнього палеоліту, а також їх аналогії, слід визнати, що пам'ятка, не є ранньою. Найближче вона стоїть до таких кримських стоянок мустьєрського часу, як Холодна Балка, Шайтан-Коба і Старосілля, тобто наближається до пам'яток пізнього мустьє ⁶.

Дальші роботи на Улу-Узенській стоянці, треба думати, сприятимуть уточненню цих попередніх даних. Крем'яний матеріал тут не має слідів обкатування. Отже, про його значне зміщення не може бути мови. Сліди палеоліту виявлені і за 4 км на північ від Улу-Узенської стоянки. На відстані 1 км на захід від с. Ізобільне є невелика, діаметром до 1 км, тепла улоговина, оточена високими горбами, які захищають її від холодних північних вітрів. Розташоване тут джерело дає початок струмку. Наявність води і надійний захист від вітрів створюють сприятливі умови для життя людини.

На великому, глибоко розораному терасоподібному виступі північного схилу улоговини, на висоті близько 15 м над її дном, було виявлене знаряддя з характерного для гірського Криму голубувато-сірого кременю. Одна його сторона з суцільною білою патиною, друга патинувана менше — на ній міститься кілька брунатних плям. Цей масивний виріб має списоподібну форму, його довжина 18 см, найбільша ширина в середній частині 7,5, на тильному кінці — 5, товщина 2, товщина на

⁶ П. А. Формозов. Пещерная стоянка Староселле и ее место в палеолите.— МИА, № 71. М., 1958, стор. 110.

тильному кінці 2,7 см; його верхній загострений кінець обламаний. Знаряддя двобічно оброблене, лише на п'ятці збереглася жовнова кірка. В розрізі воно лінзоподібної форми. Краї нерівні, хвилясті. Поверхня суцільно оброблена великими фасетками, а краї підправлені дрібною ретушшю з характерними заломами і вищерблинами. Фасетки, які оформляють знаряддя, нанесені не віджимною солютрейською ретушшю, а сколами. Найретельніше оброблено верхню частину. П'ятка і основа притуплені, певно, щоб зручніше було тримати.

Не лише для Південного берега, а й для Криму в цілому — це найбільший палеолітичний крем'яний виріб. Форма, розміри, а головне — техніка обробки не дають підстав віднести знахідку до верхнього палеоліту, мезоліту, неоліту чи епохи ранніх металів. Аналогії цьому знаряддю не відомі на пам'ятках епохи пізньої бронзи і раннього заліза. Отже, його можна датувати лише пізньомустьєрським часом. Як підкреслює О. О. Формозов, двобічно оброблені невеликі рубила — типове явище для пізньомустьєрських пам'яток у Криму та на інших територіях⁷. Найближча аналогія для знаряддя з Ізобільного є двобічний наконечник довжиною 15,5 см⁸ зі стоянки Миток-Валя Ізврулуй II (Румунія).

До пізньомустьєрського часу, очевидно, належить двобічний крем'яний виріб, знайдений поблизу с. Ізобільне. За формою, розмірами і вагою він не міг бути гостроконечником чи наконечником списа. А п'ятка знаряддя дуже потовщена, що не дає можливості закріпити його в дерев'яній основі, зате воно дуже зручне для тримання рукою. Отже, це, очевидно, знаряддя типу ручного рубила або великого кинджала (рис. 2).

Ранньопалеолітичними є й знахідки, виявлені автором в 1965 р. на стоянці поблизу селища Фрунзенське між Алуштою і Ялтою. Стоянка розташована за 1,5 км на захід від берега моря, на високому місці між двома глибокими ярами, де протікають струмки.

Поверхня мису на висоті 20—25 м над рівнем води в струмках глибоко зорана. Тут знайдено більше 10 кременів, частина яких належить до палеоліту, а частина — до пізнішого часу. Серед перших виділяється великий, масивний, трикутної форми відщеп, сколотий з дископодібного нуклеуса. Його довжина 7 см, ширина 5 і найбільша товщина 1,5 см, на спинці — грані попередніх сколів. Ударна поверхня масивна і розташована під тупим кутом до площини відщепу. З боку стінки краї оброблені ретушшю. Невеликі фасетки утворюють один ряд. Найімовірніше, це знаряддя являє собою двобічне скребло (рис. 3, 1).

Є також повідомлення про те, що в районі Гастри на стародавніх терасах С. П. Потоцький зібрав в червоно-каштанових суглинках ранньопалеолітичні крем'яні вироби — скребла, гостроконечники, ручні рубила⁹.

Крім центральної частини Південного берега Криму, нижньопалеолітичні знаряддя були знайдені і в східному його кінці, поблизу Судака, у бухті Новий Світ. Тут у 1957 р. виявлена перша на Південному березі палеолітична знахідка, що залягала в береговому відслоненні на висоті 11—12 м над рівнем моря на глибині 4,5 м від поверхні у відкладеннях карангатської тераси.

Це типовий гостроконечник на відщепі розмірами 8×6×1,6 см (рис. 3, 2). Технічні особливості виготовлення його характерні для раннього палеоліту, а форма і характер ретуші дають підставу датувати гостроконечник серединою мустьєрської доби. Про його вік свідчать умови виявлення знаряддя — в карангатських морських відкладеннях. Вони, як зазначають М. Д. Гвоздовер і Є. М. Невеський, посилаючись на

⁷ А. А. Формозов. Пещерная стоянка Староселье..., стор. 83 та ін.

⁸ Maria Bitiri. Considerații asupra prezenței unor forme de unelte bifaciale în așezările paleolitice din România.— SCIV, t. 16, N 3, стор. 431—447, рис. 3.

⁹ «Курортная газета», 20 серпня 1968 р.

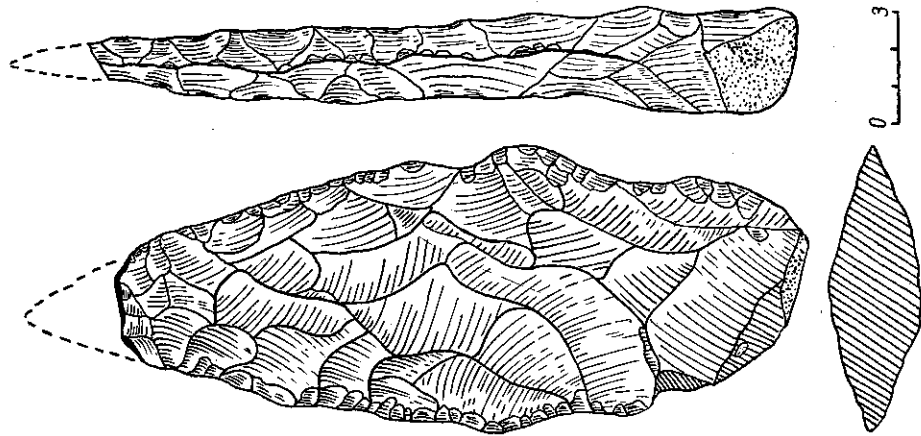

Рис. 2. Крем'яне знаряддя з с. Ізобільне.

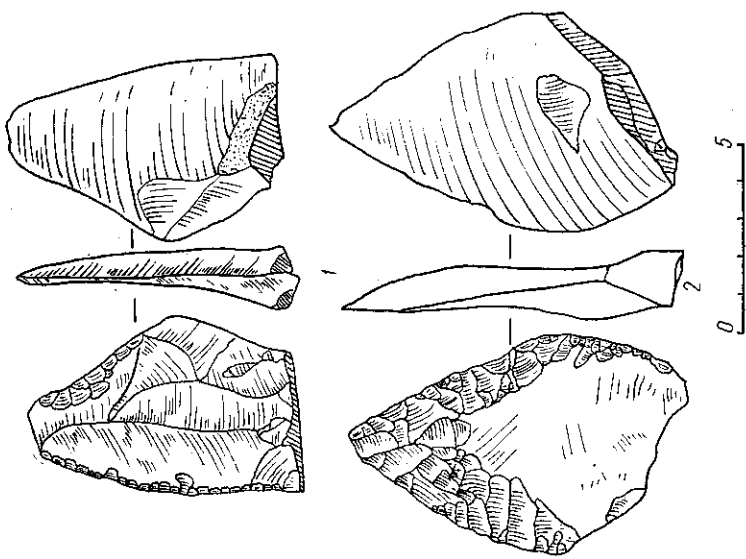

Рис. 3. Крем'яні знаряддя з мустерських стоянок Південного берега: 1 — Фрунженське, 2 — Новосвітське (за М. Д. Гвоздєвєр і Ф. Я. Кисельович).

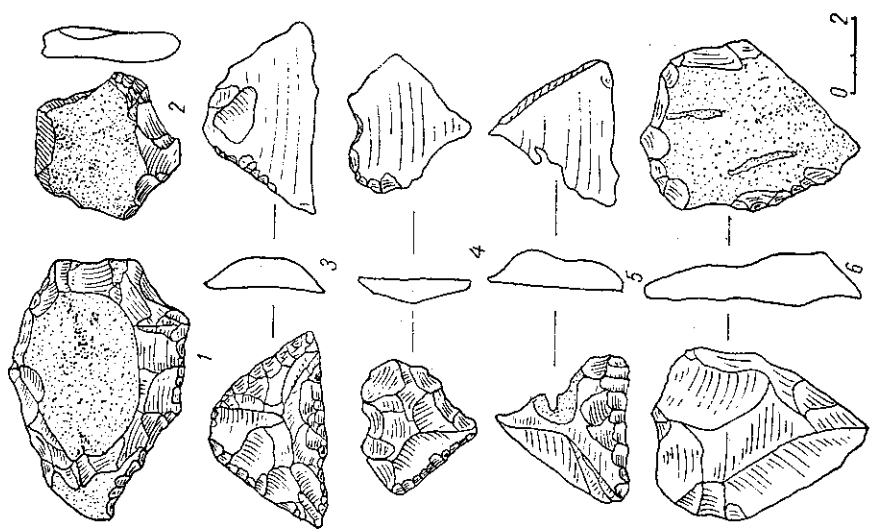

Рис. 4. Мустерські знаряддя з яйлінських стоянок гірського Криму: 1, 2 — Карабі-Яйла (за О. М. Вадєром), 3—6 — Бєбу-ган-Шилє.

М. В. Муратова, є одночасними з тими суглинками, де залягають культурні шари мустьєрських стоянок гірського Криму — Старосілля, Кабазі, Холодна Балка¹⁰. Однак Муратов виходить з того, що гостроконечник знайдений у верхній частині карангатських морських пісків, які в районі Судака перекриті суглинками судацького рівня, тобто утвореннями, що в гірському Криму містять знаряддя мустьєрського часу. Тому він вважає цю знахідку давнішою¹¹. На жаль, одиничний факт не дає змоги остаточно вирішити це питання, цікаве і для геологів, і для археологів.

Під час додаткового обстеження на поверхні тераси біля підніжжя гори Сокол М. Д. Праслов в 1966 р. знайшов уламок двобічно обробленого мустьєрського знаряддя¹². Отже, на цій пам'ятці вироби трапляються як на поверхні, так і у відслоненні, на глибині 4,5 м. Залишається, проте, нез'ясованим питання, як вони могли опинитися в таких різних умовах.

В тому самому районі, на поверхні монтальської тераси, поблизу мису Алчак-Кал, знайдено кілька предметів палеолітичного часу¹³. В Капсельській бухті, на поверхні тераси висотою 20—25 м над рівнем моря, також зібрано близько 20 кременів, 1 скребок на відщепі, 3 доло-топодібних знаряддя, уламки пластинок і відщепи.

Окремі знахідки на узбережжі Чорного моря відомі й далі — на Керченському півострові. Тут, на березі протоки, під відслоненнями карангатської тераси виявлені мустьєрські вироби, в тому числі типовий трикутний леваллуазький відщеп. Трапились палеолітичні знахідки й на лівому березі Тобечицького озера. Все це дало підставу М. Д. Праслову вважати доведеним факт заселення Керченського півострова з мустьєрського часу¹⁴.

Таким чином, тепер на Кримському узбережжі Чорного моря відомо сім стоянок і окремих місцезнаходжень раннього палеоліту, з них п'ять виявлені на Південному березі і два на Керченському півострові.

Визначити час утворення і формування Південного берега та його рельєфу допомагають і найдавніші палеолітичні знахідки на яйлах головного гірського пасма. В літературі, виданій до 40-х років, згадуються наявні тут стоянки кам'яного віку — мезолітичного, тардзенауазького часу. Однак, як показали далші дослідження, більшість з них належить до неоліту¹⁵. Тут виділені і стоянки енеоліту та ранньої бронзи, для яких також характерна величезна кількість крем'яного інвентаря. Поряд з цим зафіксовані на яйлах і знахідки кременів мезолітичного та палеолітичного часу. Про мустьєрські вироби на Карабі-Яйлі (поблизу метеостанції) вперше згадує О. М. Бадер. Тут у глибокому розмиві знайдено п'ять молочно-білих, дуже патинованих кременів — три відщепи і два знаряддя. Найцікавішим є нуклеусоподібне знаряддя чи скребло, що має великі сколи з боку спинки (рис. 4, 1, 2)¹⁶. На Карабі-Яйлі в 1920 р. А. С. Мойсеев відкрив, а в 1933 р. Г. А. Бонч-Осмоловський дослідив

¹⁰ М. Д. Гвоздовер и Е. Н. Невесский. Находка мустьєрского остроконечника на Южном берегу Крыма.— БКИЧП, № 26. М., 1961, стор. 149—152; А. А. Формозов. Пещерная стоянка Староселье..., стор. 111.

¹¹ М. В. Муратов. Четвертичная система.— Геология СССР, т. VIII, Крым, ч. 1, стор. 283—284.

¹² Н. Д. Праслов. Палеолитические находки в Восточном Крыму.— Археологические открытия 1966 года. М., 1967, стор. 185.

¹³ Там же.

¹⁴ Там же, стор. 187.

¹⁵ С. Н. Бибииков. К вопросу о неолите в Крыму.— КСИИМК, вып. IV. М., 1940.

¹⁶ О. Н. Бадер. Новые данные по палеолиту горного Крыма.— БКИЧП, № 67, 1940, стор. 86; його ж. Некоторые памятники палеолита и мезолита в восточной части горного Крыма.— ИАДК. К., 1957, стор. 21, 22.

багатшарову стоянку Аджи-Кобу. Нижній її шар мав типові мустьєрські знаряддя — гостроконечники й скребла, а також кістки дикого бика, північного і благородного оленя, песця, сайги, вовка, дикого осла, корсака, ведмедя, гієни, рисі й лисиці¹⁷.

Другу яйлинську стоянку мустьєрського часу відкрив у 1962 р. А. С. Ковалевський на Бабучан-Яйлі, між Алуштою і Ялтою. Тут, поряд з енеолітичними знаряддями, знайдено крем'яні з дуже глибокою суцільною білою, кремовою і навіть жовтуватою патиною. Серед знахідок є один дуже спрацьований дископодібний нуклеус (?), що мав залишки жовтової кірки з однієї сторони (рис. 4, 6), два скребла і гостроконечник. Одне скребло виготовлене на невеликому сплющеному крем'яному сколі. Робочий край його оформлений дрібними сколами, нанесеними зі спинки (рис. 4, 5). Друге скребло розмірами $5 \times 3 \times 0,8$ см — на трикутному відщепі, з добре вираженим відбійним горбочком і площадкою. Вся його поверхня зі спинки оформлена сколами, а робочий край, крім того, підправлений дрібною ретушшю (рис. 4, 3). На невеликому трикутному відщепі виготовлений і гостроконечник (?) розмірами $3,5 \times 3 \times 0,8$ см. Його поверхня також оброблена сколами, а край — дрібною ретушшю, нанесеною зі спинки (рис. 4, 4).

На Ай-Петринській яйлі в районі селища Шишко в 1955 р. Л. М. Соловйов у чотирьох пунктах виявив предмети мустьєрського часу, серед яких було кілька типових відщепів і один гостроконечник. На відміну від кременю більш пізнього часу, мустьєрські вироби відрізняються сильно вивіреною поверхнею¹⁸.

Таким чином, уже за мустьєрської доби Кримські яйли, як і Південний берег, були освоєні і заселені людиною.

Крім археологічного матеріалу, на Південному березі відомі і палеонтологічні залишки четвертинного періоду. Перш за все слід нагадати про знахідку професора М. О. Головкінського, який знайшов скелет мамонта за 8 км від Алушти і за 1 км від берега моря, поблизу русла струмка Алька, на глибині 6 м¹⁹. За матеріалами археологічних пам'яток Криму відомо, що в пізньопалеолітичний час ці тварини тут вже не трапляються.

У районі Лівадії, на березі моря, в 1957 р. було знайдено, за визначенням палеонтолога В. В. Богачова, корінний зуб правої верхньої щелепи четвертинного коня. Дикі коні були предметом полювання палеолітичної людини, їх кістки неодноразово виявлені в культурних шарах цього часу²⁰. У згаданій печері Аджи-Коба на Карабі-Яйлі в культурному шарі пізнього палеоліту знайдено кістки тюленя²¹. Отже, і в цей час Південний берег був добре знайомий людям, які з гір спускалися сюди з метою морського промислу.

Тепер можна вважати доведеним, що на Південному березі, як і на всій території Криму, найдавніші археологічні пам'ятки належать до епохи раннього палеоліту. Це окремі місцезнаходження і відкриті стоянки розвиненого й пізнього мустьє. Всі пам'ятки цього часу виявлені на висоті 18—25 м над рівнем води чи русла, тобто відповідно до рівня третьої річкової тераси. Відсутність слідів обкатування на крем'яному інвентарі, розташування стоянок щодо річки, певне їх розміщення біля

¹⁷ С. А. Трусова. Раскопки в пещере Аджи-Коба в 1933 г.—СА, V. М., 1940; Н. А. Береговая. Палеолитические местонахождения СССР.—МИА, № 81. М., 1960, стор. 130; Ю. Г. Колосов. До питання про заселення Кримських яйл в кам'яну добу.—Археологія, т. XIX. К., 1965, стор. 16, рис. 2.

¹⁸ Л. Н. Соловьев. Отчет об археологических работах на Ай-Петринской яйле в 1955 г.; А. А. Формозов. Пещерная стоянка Староселье..., стор. 104.

¹⁹ Н. А. Головкинский. Мамонт в Сотере к востоку от Алушты. Симферополь, 1898.

²⁰ «Крымская правда», 10 березня 1957 р.

²¹ Н. А. Береговая. Палеолитические местонахождения СССР.—МИА, вып. 81. М.—Л., 1960, стор. 155.

нинішньої гідрографічної сітки, стратиграфічні дані тощо відкидають факт перенесення або перевідкладення археологічного матеріалу. Зокрема, це підтверджується тим, що на дуже вигідних для життя людини Улу-Узенській і Фрунзенській стоянках існували поселення і в післяпалеолітичний час. Такі факти вказують на відсутні значні (катастрофічного характеру) зміни у сучасному рельєфі та гідрографії Південного берега порівняно з ранньопалеолітичним часом. Про це саме свідчать і палеонтологічні знахідки (рис. 5).

Проте нема підстав твердити, що в кінці плейстоцена — на початку голоцена, тобто в мезоліті або ранньому неоліті, гірський Крим був

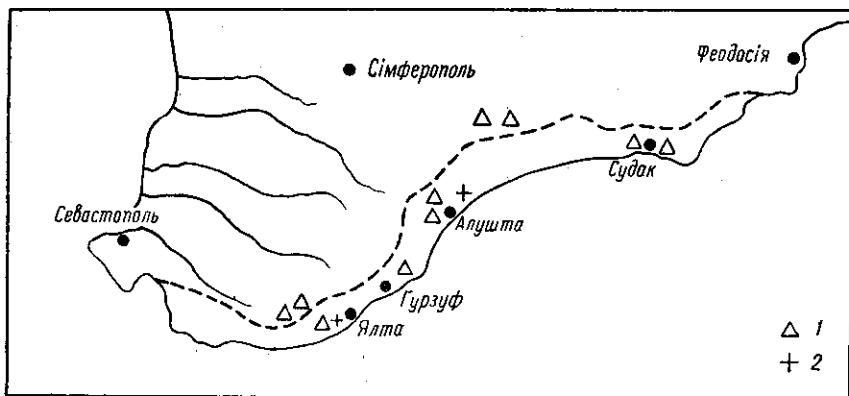

Рис. 5. Нижньопалеолітичні стоянки і палеонтологічні місцезнаходження Південного берега:

1 — стоянки, 2 — знахідки кісток тварин.

сильно зруйнований і що лише в цей час сформувались сучасні обриси і рельєф Південного берега. Нові дані підкріплюють точку зору тих дослідників, які утворення Південного берега відносять до значно ранішого часу.

Як відомо, в Криму мустьєрська культура представлена головним чином печерними стоянками гірської частини півострова. А відкриті стоянки на терасах зафіксовано тут лише в останні роки і спеціально ще не вивчались. Тим часом у геологічному відношенні ці пам'ятки заслуговують на увагу, бо їх можна пов'язати з четвертинною історією річкових долин²². Передусім, це стосується Улу-Узенської стоянки, розташованої на добре вираженій річковій терасі. В дальшому важливо простежити її зв'язок з відкладеннями морських терас, що може стати важливим моментом у вивченні геологічної історії Південного берега.

Слід також продовжити дослідження південнобережних палеолітичних пам'яток, що дасть змогу уточнити датування відкритих стоянок і з'ясувати характер заселення людиною цієї частини півострова. Досі ще невідомо, чи пов'язувались вказані тут знахідки з постійним проживанням людини на узбережжі, чи це були короткочасні сезонні стоянки, коли мешканці заходили сюди в пошуках здобичі, яка почала зникати в передгірському і степовому Криму.

²² Г. Ф. Мирчник. Геологические условия нахождения палеолитических стоянок СССР и их значение для восстановления четвертичной истории.— АИЧПЕ, вып. V, М., 1934, стор. 45.

А. А. ЩЕПИНСКИЙ

Новые мустьерские местонахождения Южного берега Крыма

Резюме

В публикации перечисляется и кратко описывается материал из семи раннепалеолитических местонахождений Южного берега Крыма. Особый интерес имеет открытое автором в 8 км к юго-западу от Алушты раннепалеолитическое местонахождение Улу-Узень. На нем собрано несколько десятков кремней, среди которых четыре типичных мустьерских орудия.

Пока еще неизвестно, связаны ли находки из перечисленных мустьерских местонахождений с постоянной жизнью людей на Южном побережье или же это были кратковременные сезонные стоянки, обитатели которых заходили сюда в поисках добычи, которая начала исчезать в предгорном и степном Крыму.

Сейчас можно считать твердо установленным, что на Южном берегу, как и на всей территории Крыма, древнейшие археологические памятники относятся к мустьерскому времени.

М. І. ГЛАДКИХ

Палеолітичне місцезнаходження Караваєві Дачі у Києві

Територія Києва давно цікавить дослідників палеоліту. Велика кількість ярів та значний обсяг будівельних робіт сприяють дослідженню четвертинних відкладів у межах міста.

Перші знахідки давнього кам'яного віку в Києві виявив В. В. Хвойка на Кирилівській вулиці (тепер вул. Фрунзе) ще в 1893 р., на початку періоду палеолітичних досліджень у Східній Європі¹. В 1903 р. він відкрив місцезнаходження в Протасовому Яру². Після цього палеолітичні матеріали не траплялися у Києві до кінця 50-х років. У 1959 р. знайдені кістки мамонта на вул. Велика Підвальна³. Деякі з цих кісток були обпалені, що дає можливість пов'язати їх походження з діяльністю палеолітичної людини. Відомо також, що за рік до цього палеолітичні залишки (розщеплений кремій та кістки) були виявлені ще в одному пункті Києва — поблизу залізничної зупинки Караваєві Дачі. Цей факт не знайшов належного висвітлення в літературі, крім короткого повідомлення про нього Д. Я. Телегіна⁴.

Місцезнаходження Караваєві Дачі розташоване на правому березі р. Либідь, на перехресті вул. Ушинського та бульвару Леніна. Потреби будівництва шляхопроводу викликали необхідність часткового руйнування берегової частини Либіді. Саме тут київський краєзнавець Л. О. Клевцов знайшов у 1958 р. у перемішаному лесі перші крем'яні відщени та невеликі уламки роздавленої кістки. Місце знахідки оглянули Ю. Г. Колосов та Д. Я. Телегін, які також зібрали кілька крем'яних сколів. Вони констатували палеолітичний вік місцезнаходження, але

¹ В. В. Хвойка. Каменный век Среднего Приднепровья.—Труды XI АС, т. I. М., 1901, стор. 736—754.

² Ежегодник по геологии и минералогии России 1904—1905 гг., т. VII, стор. 40, 41.

³ И. Г. Пидопличко и И. Г. Шовкопляс. Палеолит Украинского Полесья.—Труды Комиссии по изучению четвертичного периода, т. XVIII. М., 1961, стор. 81; П. И. Борисковский и Н. Д. Праслов. Палеолит бассейна Днепра в Приазовья.—САИ, А 1-5. М.—Л., 1964, стор. 33.

⁴ Д. Я. Телегін. До Інституту прийшов краєзнавець.—«Вечірній Київ», 27 січня 1960 р.